

Nr 258.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående anvisande av medel till utförande av vissa reparationsarbeten i Riddarholmskyrkan; given Stockholms slott den 18 april 1913.

Under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över finansärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t härmed föreslå Riksdagen att till utförande av vissa reparationsarbeten i Riddarholmskyrkan i huvudsaklig överensstämmelse med av vederbörande departementschef förordat förslag bevilja ett anslag å kronor 352,500: — samt därav å extra stat under sjunde huvudtiteln för år 1914 anvisa ett belopp av kronor 100,000: —, med rätt för Kungl. Maj:t att redan under år 1913 disponera sistnämnda belopp.

De till ärendet hörande handlingar skola Riksdagens vederbörande utskott tillhandahållas; och Kungl. Maj:t förbliver Riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

Under Hans Maj:ts

Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Theodor Adelswärd.

Utdrag av protokollet över finansärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 18 april 1913.

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern STAAFF,
Statsråden: PETERSSON,
SCHOTTE,
BERG,
BERGSTRÖM,
friherre ADELSWÄRD,
PETRÉN,
STENSTRÖM,
LARSSON,
SANDSTRÖM.

Chefen för finansdepartementet, statsrådet friherre Adelswärd anförde: Med underdånig skrivelse av den 29 oktober 1912 har överintendentsämbetet överlämnat ett inom ämbetet upprättat, av ritningar, kostnadsberäkningar m. m. åtföljt förslag till reparation av Riddarholmskyrkan i Stockholm och anhållit, att Kungl. Maj:t ville hos Riksdagen göra framställning om för detta arbetes utförande nödiga anslagsmedels beviljande.

*Över-
intendents-
ämbetet.*

I nämnda skrivelse anför överintendentsämbetet bland annat följande:

»Bland de historiskt märkliga byggnader i huvudstaden, som blivit anförtrödda i överintendentsämbetets vård, framstår Riddarholmskyrkan såsom en av de

främsta, denna det svenska folkets minneskyrka. Ämbetet har också sedan flera år tillbaka varit betänkt på att framlägga förslag till en av förhållandena påkallad omfattande restaurering av det minnesrika templet. I följd av denna tanke har ämbetet under den senare tiden icke beträffande den åldriga byggnaden åtgjort annat, än vad som varit oundgängligen erforderligt för ett nödigt underhåll med undantag av vad angår det Karolinska gravkoret, vilket kor, vars bestånd var så hotat, att en reparation måste anses ouppskjutbar, iståndsatts *dels* under åren 1902 och 1903 till det yttre, vartill medel anvisats till ett belopp av tillhoppa högst 50,000 kronor, som skulle utgå av nämnda års extra anslag till underhåll och reparationer av publika byggnader, *dels ock* under de senare åren till det inre för medel, vilka Eders Kungl. Maj:t, uppå därom gjord underdånig framställning, täckts lämna ämbetet medgivande att förskjuta. Vid verkställandet av nämnda arbeten å Karolinska gravkoret framträdde med synnerlig tydlighet det alltmer oavvisliga kravet på restaurering av Ridderholmskyrkan själv, ett krav, som ytterligare stegrades, då enligt nådigt beslut de dittills i kyrkan förvarade troféer borttogos för att skydda dessa mot den där skarpt framträdande fukten. Genom sistnämnda av omständigheterna föranledda åtgärd framträdde nämligen bristerna och det mindre värdiga sätt, vari kyrkans inre sig befinner, allt tydligare och dess påfallande enkelhet, att icke säga torftighet, visade sig i hela dess vidd: kyrkan gav och den giver allt fortfarande ett bestämt intryck av något försummat, av att icke vara ett på ett staten och byggnadens egen historia värdigt sätt vårdat monument. Det är detta för visso särdeles allmänt erkända missförhållande, överintendentsämbetet velat i vad på ämbetet kan och bör ankomma avhjälpa, då ämbetet på sin tid uppdrog åt tjänstgörande arkitekten hos ämbetet m. m. G. Lindgren att utarbete förslag till Ridderholmskyrkans restaurering, vilket förslag, som numera, efter verkställda grundliga undersökningar och andra betydande förarbeten, föreligger fullt färdigt, ämbetet får härhos till Eders Kungl. Maj:t i underdånighet överlämna för att, därest detsamma vid skedd prövning vinner nådigt gillande, till Riksdagen hänskjutas i och för nödiga anslagsmedels beviljande.»

Berörda förslag skulle enligt upprättad kostnadsberäkning betinga en kostnad, som för åtgärder, vilka överintendentsämbetet för sin del anser oundgängligen nödvändiga, och för redan utförda arbeten i Karolinska gravkorets inre ävensom för verkställda undersökningar, uppmätningar och beskrivningar m. m. uppgår till sammanlagt 371,000 kronor, därav

I	för utvändiga reparationer.....	kr.	109,000: —
II	„ invändiga „	„	125,000: —
III	„ ändrade nedgångar till de kungliga gravkoren ..	„	37,000: —
IV	„ uppvärmnings-, vatten- och avlopps- samt be- lysningsanordningar	„	21,000: —
V	„ ersättande av redan utförda arbeten i Karolinska gravkoret, gjorda mätningar m. m.	„	19,000: —
VI	„ dekorativa arbeten	„	60,000: —
		Summa kr.	371,000: —

Bland sagda arbeten ingå vissa under kostnadsförslaget nr VI upptagna, dekorativa arbeten, vilkas utförande överintendentsämbetet — i likhet med vad även från andra håll, särskilt av de på sin tid utsedda sakkunniga för utredande av frågan om de svenska troféernas vård, uttalats — anser vara synnerligen önskvärt. Dessa åsyfta i huvudsak att höja kyrkans och gravkorens värdighet och stämningen i det hela, och deras utförande har beräknats betinga en kostnad av 60,000 kronor. Sålunda skulle omkostnaderna för ett efter överintendentsämbetets mening fullt värdigt iståndsättande av Riddarholmskyrkan såsom ett Sveriges Pantheon belöpa sig till 371,000 kronor, en utgift, som ämbetet visserligen anser betydande, men som i betraktande av den pietet, ett upplyst folk är skyldigt ägna sina historiska minnen, måste betraktas föranledd av sant fosterländska och välgrundade skäl.

Överintendentsämbetet har vidare meddelat, att ämbetet, på grund av en under hand gjord framställning av riksmarskalksämbetet, låtit verkställa grundliga utredningar och uppgöra förslag dels rörande möjligheten till en utvidgning av nuvarande Bernadotteska gravkoret och dels beträffande frågan om att på annan plats inom Riddarholmskyrkan för framtiden bereda gravplatser för medlemmar av konungahuset.

Därvid har först kommit i fråga att söka bereda nödigt gravutrymme genom anordnande av en krypta i kyrkans högkor. Då emellertid härigenom i högkoret redan befintliga gravar, av vilka en del förlänats sina ursprungliga ägare och andra förvärvats för evärdelig tid mot dryga kostnader, skulle rubbas, samt, för åstadkommande av tillräcklig höjd i kryptan, betydliga sprängningsarbeten behövde företagas i det berg, varpå kyrkan är byggd, vilket av flera anledningar måste anses olämpligt, har denna lösning av frågan icke syntts ämbetet böra tillstyrkas.

En annan utväg har ansetts vara att i själva kyrkan träffa anordningar för uppställande där av kungliga sarkofager och sålunda förvandla kyrkan från en begravnings- till en uteslutande gravkyrka. Häremot har invänts att det knappast ur någon synpunkt kunde vara tilltalande att ovanpå de allestädes under kyrkans golv förefintliga gravarna placera dylika sarkofager och dymedelst täcka nämnda gravar med dem tillhörande, ofta med sirater försedda stenar. Å ritningsblad i tvenne alternativ har ämbetet visat, att därest sarkofagerna enligt vedertaget bruk uppställdes vända mot högaltaret, platser icke skulle kunna beredas för mer än 15 sådana. Om sarkofagerna uppställdes utan sådan placering, skulle ett antal av 30 sarkofager kunna anordnas i kyrkan, ett antal som även det syntts ämbetet skäligen knappt.

Vidare har ett ökat gravutrymme tänkts kunna förskaffas genom en utvidgning av det nuvarande, konstnärligt avslutade och i kyrkans exteriör väl inpassade Bernadotteska gravkoret. Häremot har dock anmärkts — utom det att vid ett dylikt tillvägagående de i koret varande kungliga kistorna måste rubbas — att korets synnerligen tilltalande och för omgivningen väl lämpade arkitektur måste på ett betänkligt sätt störas, på samma gång den trånga gatan mellan kyrkan och gamla riksdagshuset icke lämnade plats för någon nämnvärd utvidgning.

Efter överintendentensämbetets mening återstår därför endast att, för vinnande av ändamålet, utanför kyrkan, såsom tillförene skett, tillbygga ett nytt Bernadotteskt gravkor. För vinnande av slutgiltiga ritningar för ett dylikt gravkor anser ämbetet en tävlan böra utlysas. För att emellertid undersöka om en sådan tillbyggnad kunde utföras och för att få kännedom om därför erforderlig kostnad, har ett förslag upprättats till uppförande av ett gravkor å kyrkans norra sida, fristående från denna och förenat med sidoskeppet genom ett lägre parti, avsett för trappor. Enligt upprättade kostnadsberäkningar skulle ett dylikt gravkor draga en kostnad av 188,000 kronor.

Den totala kostnaden för hela det av överintendentensämbetet framlagda byggnadsprogrammet beräknas alltså till kronor 559,000: —.

Över överintendentensämbetets nu återgivna framställning hava underdåniga utlåtanden avgivits dels av vitterhets-, historie och antikvitetsakademien och dels av riksmarskalksämbetet.

Akademien har med sitt utlåtande överlämnat yttranden av riksantikvarien O. Montelius och antikvarien E. Ekhoff, i vilka akademien instämt.

Riksantikvarien meddelar i sitt yttrande, att han låtit företaga undersökningar i Riddarholmskyrkan för att utreda, dels på vilket djup kyrkans ursprungliga golv legat, dels huruvida det på vissa ställen under golvet funnes orubbade gravar eller icke; detta senare särskilt med hänsyn till önskvärdheten av att utvidga det Bernadotteska gravvalvet genom en under kyrkans kor anordnad krypta.

*Riks-
antikvarien.*

Då emellertid utrönt, att så gott som under hela koret den ena murade graven låge bredvid den andra, samt att ytan av det berg, på vilket kyrkan vore byggd, låg på det för en kryptas anordnande otillräckliga avståndet av endast 1.70—1.90 meter under korets nuvarande golvyta och sprängningar ej ansåges böra förekomma, har riksantikvarien icke heller ansett möjligt anordna en gravkrypta under kyrkans kor.

Riksantikvarien, som ansett det önskvärt att om möjligt undvika det föreslagna nya Bernadotteska koret på kyrkans norra sida, har

vidare, under framhållande att frågan om ett dylikt nytt gravkor torde kunna behandlas oberoende av kyrkans restaurering, förklarar sig anse det obehöfligt att nu besluta uppförandet av detta kor, vilket svårligen torde kunna få ett sådant utseende, att kyrkan och platsen utanför denna därigenom vunne i prydighet.

Beträffande det uttalade förslaget, att Riddarholmskyrkan skulle förbliva de svenska konungarnas och drottningarnas sista vilorum, men att begravingarna skulle äga rum på annat ställe, har detta förslag förefallit riksantikvarien mycket beaktansvärt. Om de nu i det nedre Bernadotteska gravvalvet stående kistor, i vilka hänsovne konungar och drottningar vila, på lämpligt sätt uppställdes i det övre gravkoret eller i själva kyrkan, skulle ett betydligt utrymme vinnas i det nedre gravkoret. Detta gravkor torde sedermera icke böra förevisas för allmänheten och den föreslagna nya nedgången dit genom mellanrummet mellan Bernadotteska och Gustavianska gravkoren behöfde ej utföras.

Om Riddarholmskyrkan på ifrågasatt sätt bleve ett de svenska konungarnas Pantheon, torde böra tagas i övervägande, huruvida ej konungarna Karl XI:s och Gustav III:s kistor borde uppflyttas från nedre Karolinska och Gustavianska gravkoren och uppställas i kyrkan. Därigenom skulle vinnas, dels att de till nämnda gravkor ledande trappor icke behöva såsom nu hållas tillgängliga för allmänheten och dels att förslaget att i stället för dessa nedgångar anordna en ny sådan vid altaret icke heller behöver utföras, vilket skulle vara av en avsevärd fördel, då nämnda förslag förutsätta såväl att höja altaret som att sänka den därunder befintliga graven.

Samtliga nedgångar till de tre gravkoren, det Karolinska, det Gustavianska och det Bernadotteska, skulle dock fortfarande finnas kvar, men torde böra täckas med hållar, vilka lätt kunna borttagas, då tillträde till de nedre gravkoren erfordras.

Då de gravhällar, som utgöra största delen av kyrkans golv, icke synas ligga på sina ursprungliga platser, böra de gravhällar, vilkas rätta plats ej kunna utredas, läggas på en plats, där de äro mindre utsatta för nötning. På sådant sätt kunde på de platser i kyrkan, där kungliga gravkistor skulle uppställas, släta hållar användas, varigenom undviktes den av överintendentsämbetet anmärkta oegentligheten, att en kunglig kista finge sin plats på en med annan persons namn försedd gravsten.

Riksantikvarien har vidare framställt vissa önskemål rörande kyrkogolvens anordnande samt rörande placeringen av de tvenne kenotafierna över Magnus Ladulås och Karl Knutsson. Slutligen framhåller riksantikvarien önskvärdheten av att någon del av de gravfanor och troféer,

vilka såsom ovan nämnts för någon tid sedan måst bortföras ur kyrkan för att erhålla nödig vård, åter uppsättas i kyrkan. Då denna efter slutad restaurering blir uppvärmd, torde man ej längre behöva befara någon för fanorna skadlig fukt.

Antikvarien Ekhoﬀ har i sitt yttrande påpekat några önskemål rörande en del detaljer vid arbetets utförande samt framhållit svårigheten att med nuvarande ringa kännedom om befintliga målningars utsträckning kunna göra en tillförlitlig kostnadsberäkning för dessas behandling och konservering.

*Antikvarien
Ekhoﬀ.*

Rörande de föreslagna nya dekorativa arbetena yttrar antikvarien Ekhoﬀ, att de visserligen kunna anses fullt berättigade från kulturhistorisk synpunkt, men att de knappast äro att anse såsom nödvändiga, helst erfarenheten från senare tid rörande möjligheten att åstadkomma betydande dekorativa konstverk synes giva skäl betvivla, att man skall på denna väg få fram något för platsen verkligen värdigt, varför föreslås, att låta tillsvidare anstå med dessa åtgärder, åtminstone vad beträﬀar de föreslagna glasmålningarna i Karolinska och Gustavianska gravkoren samt frescomålningarna i det sistnämnda.

Rörande den föreslagna nya västportalen framhålles det såsom något synnerligen önskvärt, att den nuvarande torftiga, från reparationen efter 1835 års brand stammande portalen i imiterad gotik ersättes med en annan värdigare; huruvida det föreliggande ritningsförslaget till ny västportal bör komma till utförande eller den blivande portalens utseende bör framgå ur allmän tävlan, anses vitterhetsakademien icke behöva yttra sig om.

Med de gjorda detaljanmärkningarna tillstyrkes det framlagda restaureringsförslaget i övrigt under framhållande av att Riddarholmskyrkan, vilken borde vara ett nationalmonument framför andra, för närvarande befinner sig i ett mindre värdigt skick, varför den måste anses vara i största behov av en genomgående och pietetsfull restaurering.

Riksmarskalksämberet erinrar i sitt underdåniga utlåtande, att vården av Riddarholmskyrkan enligt kungl. brev den 2 februari 1847 åligger överintendentsämberet och riksmarskalksämberet gemensamt på så sätt, att tillsynen av kyrkans yttre delar skall ombesörjas av överintendentsämberet, under det att inseendet över kyrkans inre, med vad därtill hörer, tillkommer riksmarskalksämberet. Riksmarskalksämberet, som i likhet med övriga vederbörande, som yttrat sig i ärendet, anser en grundlig och omfattande, men på samma gång pietetsfull restaurering

*Riksmarskalks-
ämberet.*

av kyrkan vara ett oavvisligt krav, har i sitt yttrande ansett sig böra beröra endast de ifrågasatta anordningar, som angå kyrkans inre samt vad därmed kan äga sammanhang.

I sådant hänseende anför riksmarskalksämberet följande:

»Beträffande de i ärendet framställda, här ovan omförmälda olika förslagen att inom Ridrarholmskyrkan bereda ökat gravutrymme för medlemmar av konungahuset anser riksmarskalksämberet i likhet med såväl kungl. överintendentsämberet som riksantikvarien de båda alternativen, anordnandet av en krypta under kyrkans kor eller utvidgning av det nuvarande Bernadotteska gravkoret, vara av ovan angivna skäl mindre lämpliga.

Jämväl i fråga om fördelarna av det utav kungl. överintendentsämberet framställda förslaget att tillbygga ett, enligt uppgjorda beräkningar, betydliga kostnader krävande nytt gravkor vid kyrkans norra sida hyser riksmarskalksämberet i likhet med riksantikvarien vissa betänkligheter. Då därjämte, såsom riksantikvarien även påpekat, frågan om uppförandet av ett dylikt kor icke nödvändigt torde behöva behandlas i samband med frågan om restaurering av själva kyrkan, medan å andra sidan, enligt vad riksmarskalksämberet har sig bekant, en önskan lär förefinnas att på därför lämplig plats utom huvudstaden anordna en begravningsplats eller mausoleum för beredande av erforderligt gravutrymme för medlemmar av konungahuset, anser riksmarskalksämberet förslaget angående tillbyggande av ett nytt kor vid Ridrarholmskyrkan nu icke böra tagas under omprövning.

Däremot synes det riksmarskalksämberet, att det återstående av de fyra här ovan refererade förslagen, nämligen att Ridrarholmskyrkan för framtiden skulle komma att användas allenast såsom gravkyrka för svenska konungar och drottningar, med själva begravningsceremonien förlagd till annan plats, skulle vara, såväl ur estetiska och praktiska synpunkter, det lämpligaste och mest tilltalande att lägga till grund för lösningen av förevarande fråga. Och torde vid ett eventuellt genomförande av detta förslag i huvudsak följande åtgärder och anordningar böra vidtagas.

I Ridrarholmskyrkans kor och skepp anordnas sarkofager, avsedda för hänsovne konungar och drottningar, i enlighet med det av kungl. överintendentsämberets båda alternativa förslag, vilket bereder plats för de flesta sarkofagerna och enligt vilket dessa komma att uppställas parvis i riktning från väggarna eller pelarna mot mittelgången.

För att bereda plats för dessa sarkofager torde, såsom av riksantikvarien framhållits, en del av de med inskriptioner försedda eller eljest utsirade gravhällar, vilka för närvarande utan särskild ordning inpassats i kyrkans golv, ersättas av släta hällar och förläggas eller uppresas på platser, som icke äro avsedda för de kungliga sarkofagerna och där gravstenarna bliva bäst skyddade för nötning och förstörelse.

Riksmarskalksämberet håller även före, att de nu befintliga nedgångarna till de Karolinska, Gustavianska och Bernadotteska nedre gravkoren böra, utan att likväl den av kungl. överintendentsämberet föreslagna nya nedgången till de båda förstnämnda koren kommer till utförande, övertäckas med borttagbara stenhällar, en åtgärd, som torde bliva till fördel för kyrkans utseende och kunna utan större olägenheter utföras, under iakttagande av här nedan närmare angivna anordningar.

Det förut beslutade uppflyttandet av konung Karl XI:s kista verkställes och

uppställas densamma på därför avsedd plats i det övre Karolinska gravkoret. För denna liksom för konung Karl X Gustavs förut till samma kor uppflyttade, av försilvrat tenn med förgyllda ornament utförda kista anordnas katafalkar, i överensstämmelse med vad kungl. överintendentsämbetet föreslagit beträffande drottning Maria Eleonoras i övre Gustavianska gravkoret förvarade kista.

Från det nedre Gustavianska gravkoret uppflyttas konung Gustav III:s kista och placeras i det övre Gustavianska koret. Även för denna av ek utförda och med purpursammet och gyllene kronor klädda kista samt för drottning Maria Eleonoras i försilvrat tennarbete utförda kista anordnas katafalkar på sätt nyss blivit sagt.

Dock torde i sammanhang härmed även böra tagas under övervägande, huruvida icke stoffet av konung Gustav III lämpligare borde förvaras i en marmorsarkofag, i stället för i ovannämnda kista.

I fråga om uppflyttande från det nedre Bernadotteska gravkoret av de kistor, i vilka hänsovne konungar och drottningar vila, tillåter sig riksmarkalksämberet meddela, att platser för dessa kistor, om så erfordras, kunna anordnas i övre Bernadotteska gravkoret genom uppställandet därstädes av enkla marmorsarkofager, enligt utredning som blivit av kungl. överintendentsämbetet på anmodan av riksmarskalksämberet vid ett föregående tillfälle verkställd. Men uppflyttandet av dessa kistor torde dock för närvarande icke vara oundgängligen av behovet påkallat och frågan därom torde kunna utan olägenhet tillsvidare anstå. Därest dock framdeles det ifrågasatta och ur flera synpunkter önskvärda övertäckandet av nuvarande nedgången till nedre Bernadotteska gravkoret skulle bliva en verklighet, torde en dylik åtgärd dock icke böra företagas utan att en mindre trappa eller nedgång till detta kor i dess ställe anordnas, för att vid minnesdagar eller dylika tillfällen för medlemmar av den kungl. familjen eller andra möjliggöra ett obehindrat tillträde till det nedre gravkoret. En sådan mindre nedgång torde utan svårighet och utan allt för stora kostnader kunna anordnas mellan Gustavianska och Bernadotteska gravkoren.»

Slutligen framhåller riksmarskalksämberet nödvändigheten av att effektiva anordningar utföras för dränering av marken kring gravkoren, så att vatten icke intränger i dem, samt för luftväxling i desamma.

Att de båda förutnämnda kenotafierna erhålla förändrad uppställning samt att konstsmidda järngaller insättas i öppningarne till det Bernadotteska och de Lewenhauptska och Wachtmeisterska gravkoren förordas av riksmarskalksämberet, som även instämmer med riksantikvariens angående önskvärheten av att någon del av de fanor och troféer, som förut haft sin plats i kyrkan, där återuppsättes efter slutförd restaurering. Likaledes anses det vara av behovet påkallat, att elektrisk belysning införes, åtminstone för vissa delar av kyrkan, isynnerhet i det nedre Bernadotteska gravkoret.

Samtidigt med ovan angivna underdåniga utlåtande har riksmarskalksämberet ingivit en underdånig framställning rörande en fråga, som ansetts böra underställas nådig prövning i samband med förslaget till Ridderholmskyrkans restaurering, nämligen frågan om vidtagande av

åtgärder och bestridande av kostnaderna för en oundgängligen nödvändig restaurering av den i övre Karolinska gravkoret uppställda marmorsarkofag, vari stoftet av konung Karl XII förvaras. En av hovintendenten G. Lindgren på riksmarskalksämbetets uppdrag år 1910 utförd undersökning, varöver Lindgren lämnat redogörelse i ett till överintendentsämbetet den 9 augusti 1910 avgivet tjänstememorial, har givit vid handen bland annat, att sarkofagen är utförd av svart, vitådrig marmor, sannolikt belgisk och sammansatt av tunna skivor sammanhållna av järnkramlor; att på grund av den starka fukten i kyrkan dels sarkofagens sidostycken starkt förvittrat, och dels järnkramlorna förrostat, så att rostavlagringarna slutligen här och där söndersprängt marmorn; att åtskilliga större eller mindre sprickor iakttagits på sarkofagens samtliga sidor ävensom å fotstycket; att de på sarkofagen anbragta metallornamenten, drivna i tjock mässing och ursprungligen fästade på underlag av trä och gips, genom träets förstöring och gipsens bortfallande rubbats ur sitt läge och delvis skadats; att skadorna å sarkofagen helt och hållet berodde av ett för vårt klimat och de lokala förhållandena olämpligt material och konstruktionssätt; samt att sarkofagen tarvade reparation för att återställas i värdigt skick; att ett sådant arbete kunde tänkas utfört på olika sätt, antingen så att sarkofagen restaurerades med användande av samma material och följaktligen samma konstruktionssätt, som å den nu befintliga sarkofagen, varför kostnaden, enligt infordrat anbud skulle utan nya fotstycken uppgå till 1,820 kronor och med nya fotstycken till 1,950 kronor, eller ock så att en helt och hållet ny sarkofag förfärdigades med nya fotstycken, utförd fullständigt lika med den nuvarande, i samma former och med användning av samma metallbeslag, men med kista och lock i var sitt helt block av polerad svart Gyllsboda granit nr 4, varför kostnaderna enligt avgivet anbud skulle uppgå till 5,000 kronor; att i båda fallen kostnaden komme att ökas med ett belopp av 700 kronor, utgörande enligt ingivet anbud ersättning för reparation av mässingsbeslagen, samt att, då en reparation enligt förstnämnda alternativ endast skulle hava ett temporärt värde, men Gyllsbodagraniten kunde stå sig hur länge som helst, hovintendenten Lindgren ansett riktigast att göra en helt ny sarkofag av sistnämnda material och hemställt, att detta sista alternativ måtte föredragas framför reparationsförslaget.

Riksantikvarien, som på framställning av riksmarskalksämbetet i ärendet avgivit yttrande, har därvid såsom sin åsikt förklarar, att det bästa vore, om, enligt hovintendenten Lindgrens förslag, en ny sarkofag förfärdigades av Gyllsbodagranit.

På grund härav har riksmarskalksämbetet funnit sig böra tillstyrka utförandet av det senare av de båda alternativen eller förfärdigandet av en ny sarkofag av Gyllsboda granit i samma form som den nu befintliga och med användande av de nuvarande mässingsbeslagen, vilket arbete beräknats kosta 5,700 kronor.

Då det emellertid, enligt vad som här ovan nämnts, blivit ifrågasatt, att i övra Karolinska gravkoret uppställa jämte den redan dit uppflyttade konung Karl X Gustavs kista, även konung Karl XI:s för närvarande i det nedre gravvalvet förvarade kista och denna åtgärd kräver, att sockeln under konung Karl XII:s sarkofag ökas till sådan höjd att sarkofagen efter uppflyttandet av de båda nyssnämnda kistorna utifrån kyrkan bliver fullt synlig över de andra, bör till restaureringskostnaden av själva sarkofagen läggas kostnaden för erforderlig förhöjning av sockeln. Till vilket belopp denna kan belöpa sig är riksmarskalksämbetet ej i tillfälle att angiva.

På grund av det sålunda anförda hemställer riksmarskalksämbetet att Kungl. Maj:t i samband med frågan om beredande av erforderliga medel till en restaurering av Riddarholmskyrkan täcktes taga i övervägande frågan om restaurering på sätt av ämbetet föreslagits av konung Karl XII:s sarkofag jämte förhöjning av dess sockel samt om anskaffande av behövliga medel för bestridande av kostnaderna för dessa åtgärder.

Behovet av en omfattande och grundlig reparation av Riddarholmskyrkan i Stockholm synes på grund av vad i ärendet utretts vara höjt över allt tvivel, varom även samtliga i ärendet hörda myndigheter varit fullkomligt ense. Det synes mig även vara en angelägenhet av stor vikt, att denna i och för sig själv intressanta, men genom de med densamma förknippade historiska minnena ännu mera betydelsefulla kyrka blir försatt i ett skick, som motsvarar dess betydelse för landet. Så är nämligen för närvarande långt ifrån fallet. Ingen, som besöker Riddarholmskyrkan i dess nuvarande tillstånd, torde kunna undgå känslan av något försummat och torftigt. Utan överdrift torde kunna sägas, att knappast någon av landets kyrkor av större betydenhet för närvarande befinner sig i ett mindre värdigt skick än Riddarholmskyrkan, ty de flesta av dem hava med betydande tillskott av allmänna medel undergått omfattande reparations- eller restaureringsarbeten. Riddarholmskyrkan motsvarar sålunda på intet sätt de begrepp man gör sig om den kyrka, som omsluter stoftet av flertalet av våra stora konungar och ett stort antal andra om vårt land och dess utveckling högt för-

*Departements-
chefen.*

tjänste män. Riddarholmskyrkan är ju ett slags svenskt Pantheon och bör såsom sådant hållas i ära. Det synes mig också synnerligen nödvändigt, att denna kyrka snarast möjligt sättes i stånd att på ett fullt värdigt sätt fylla sin höga uppgift, även om detsamma skulle draga förhållandevis rätt betydande kostnader. Omvårdnaden om de historiska minnesmärkena i allmänhet torde böra anses såsom en mycket viktig angelägenhet för ett land, som har förmånen av att vara ett gammalt kulturland, och under sådana förhållanden måste det givetvis vara en nationens hederssak att alldeles särskilt vårda sig om ett historiskt minne av sådan betydelse som Riddarholmskyrkan.

Det av överintendentensämbetet framlagda förslaget till Riddarholmskyrkans försättande i värdigt skick har i allmänhet vunnit tillstyrkande av övriga i ärendet hörda myndigheter, ehuru rörande vissa delar därav olika meningar gjort sig gällande.

Jag skall tillåta mig först beröra den del av förslaget, varom det huvudsakliga meningsutbytet ägt rum, nämligen de åtgärder, som avse beredande av ökat utrymme för konungafamiljens gravar. Dyliga åtgärder hava föreslagits, emedan det visat sig, att ett synnerligen begränsat utrymme återstår i det Bernadotteska korets gravkammare, i vilken hittills rum beretts för stoftet av alla medlemmar av det regerande konungahuset med undantag av Konung Karl XIV Johans och Konung Oscar II:s, vilka vila i sarkofager i gravkorets övre del. Överintendentensämbetet och även riksantikvarien hava vid denna frågas behandling utgått från den förutsättningen, att även framdeles samtliga medlemmar av den kungl. familjen skulle finna vilorum i Riddarholmskyrkan. Enligt vad riksmarskalksämbetet upplyst, läser emellertid en önskan finnas att på lämplig plats utom huvudstaden anordna en begravningsplats eller ett mausoleum för beredande av gravplatser för icke regerande medlemmar av konungahuset, varför riksmarskalksämbetet ansett, att Riddarholmskyrkans användande för framtiden endast såsom gravkyrka för landets regerande konungar och drottningar med själva begravningsceremonien förlagd till annan plats, skulle vara det lämpligaste och mest tilltalande att lägga till grund för lösningen av förevarande fråga. Till denna uppfattning har även jag funnit mig kunna ansluta mig, sedan det genom verkställda undersökningar visat sig olämpligt att söka utföra en krypta under kyrkans högkor, vilket annars synt mig innebära en lycklig lösning. Under nyssnämnda förutsättning finner jag, i likhet med riksantikvarien och riksmarskalksämbetet, det föreslagna nya gravkoret vid Riddarholmskyrkan för närvarande vara obehövt. Beträffande frågan om uppförande av ett mausoleum vid något av de kungl. lust-

slotten för det kungl. husets icke regerande medlemmar torde jag framdeles få tillfälle närmare yttra mig i annat sammanhang.

Enligt inom överintendentensämbetet verkställd utredning, åskådliggjord å ritning, visar det sig vara möjligt att på ett ingalunda otillfredsställande sätt i den övre delen av Bernadotteska gravkoret uppställa fyra par marmorsarkofager avsedda för regerande konungapar. Av dessa sarkofager är en, den för konung Oscar II, utförd. I övrigt skulle plats sålunda vara beredd för tre generationer av regerande konungar och deras gemåler. Då det vidare å inom överintendentensämbetet upprättade planer ådagalagts, att plats torde kunna beredas för ytterligare minst tvenne par sarkofager inom själva kyrkans högkor, har det synts mig antagligt, att ingen fara föreligger för brist på lämpliga gravplatser för landets regerande konungapar inom en tidrymd, så lång som man lämpligen kan och bör sörja för vid nu ifrågavarande arbete, och detta utan att man behöver med sarkofager inkräkta på själva kyrkoskeppens områden, vilket synes mig vara önskvärt att undvika så länge som möjligt på grund av såväl praktiska som estetiska skäl.

Förslaget att till det övre Bernadotteska gravkoret uppflytta stoftet av de konungar och drottningar, som en gång blivit gravsatta i det nedre koret synes mig icke nu böra upptagas till avgörande, utan torde frågan om slutlig placering av såväl dessa som andra här nedan omnämnda äldre kungl. kistor samt framtida konungagravar böra bli föremål för Kungl. Maj:ts framtida prövning. Genom vad jag här ovan sökt utreda framgår, att hinder icke möter för någon av de föreslagna placeringarna, om det nedan förordade förslaget till kyrkans behandling kommer till utförande.

Beträffande anordningen av nedgångarna till de Karolinska, Gustavianska och Bernadotteska gravkoren och den i nära samband därmed stående frågan om behandlingen av kyrkans golv, synes mig riksantikvariens förslag, som även i huvudsak biträts av riksmarskalksämbetet, innebära den lämpligaste lösningen. Sålunda bör golvet i långhuset sänkas till ursprunglig nivå, varvid även pelarnes ursprungliga socklar bli synliga, under det att korgolvet höjes cirka 15 centimeter. Därigenom erhålles ungefär 3 stegs nivåskillnad mellan kyrkans olika delar. De nuvarande nedgångsöppningarne till gravvalven torde icke böra stå öppna, utan övertäckas med borttagbara stenhällar eller med bronsluckor. Detta skulle nämligen vara till fördel för kyrkans utseende, varjämte den från gravkoren härrörande fuktiga luften därigenom skulle utestängas. De av överintendentensämbetet föreslagna nya nedgångarne synas däremot icke böra komma till utförande, emedan tillräcklig anledning därtill

saknas. För den till Karolinska och Gustavianska gravvalven förande nedgången skulle andra betydelsefulla gravar betänkligt rubbas, och nedgångarnas huvudsakliga uppgift, för vederbörande att ägna kistorna behöflig vård, kunna tillgodoses även om nuvarande nedgångar på föreslaget sätt övertäckas, allra helst om denna övertäckning sker med därtill särskilt lämpade stenhällar eller bronsluckor. Den av riksmarskalksämbetet i likhet med överintendentsämbetet ifrågasatta nya nedgången till det Bernadotteska gravvalvet synes mig likaledes kunna undvikas genom en likartad anordning med bronsluckor, i samband med en ur flera synpunkter önskvärd förminskning av nedgångsöppningen.

Om Kungl. Maj:t vid framtida prövning finner lämpligt, att Gustav III:s och de förutvarande konungarnas och drottningarnas av det Bernadotteska huset kistor i likhet med Karl X Gustavs och Karl XI:s kistor böra uppflyttas i de övre gravkoren, böra åt de förstnämnda anskaffas marmorsarkofager, medan Karl X:s och Karl XI:s kistor uppställas å katafalker, rörande vilka överintendentsämbetet enligt meddelande på sin tid till riksmarskalksämbetet lämnat av kostnadsberäkningar åtföljd utredning.

Den föreslagna anskaffningen av ny sarkofag åt Karl XII synes mig böra bli beroende av en förnyad noggrann prövning om icke möjlighet finnes att på lämpligt sätt reparera den ursprungliga sarkofagen, vilket ur pietetshänsyn torde vara bestämt att föredraga.

Härmed torde jag hava berört de frågor, vilkas lösning huvudsakligast varit föremål för olika meningar bland vederbörande myndigheter.

Rörande de av överintendentsämbetet föreslagna åtgärderna i övrigt samt angående de upprättade kostnadsberäkningarna får jag anföra följande. Föreslagna utvändiga reparationsåtgärder och för dem beräknade kostnader, upptagna i kostnadsförslag nr I, synas mig icke giva anledning till annat yttrande från min sida, än att det föreslagna och av myndigheterna såsom synnerligen önskvärt ansedda utbytandet av den nuvarande västportalen mot en ny sådan av värdigare utseende är en så pass viktig och för kyrkans yttre utseende betydelsefull åtgärd, att Kungl. Maj:t före dess utförande torde komma att taga frågan om den nya portalens utseende under förnyad, noggrann prövning. Erforderlig dränering av marken i och omkring kyrkan i och för bekämpande av den fukt kyrkan förut lidit av finnes icke upptagen i det överlämnade kostnadsförslaget, men torde kunna rymmas inom den för oförutsedda utgifter m. m. upptagna posten.

De nu i kostnadsförslaget nr II upptagna förslagen till inre repara-

tioner synas mig i allmänhet synnerligen välbetänkta. Jag förutsätter härvid, att golvet sänkning utföres i enlighet med vad jag härom ovan yttrat, ehuru detta icke uttryckligen finnes nämnt i det åberopade kostnadsförslaget. De föreslagna innanfönstren, som det varit önskvärt att undvika, emedan de torde bliva ganska svåra att anordna på ett för de gamla fönsterbågarna icke störande sätt, äro måhända oundvikliga med anledning av värmeledningens anordnande i och för undvikande av fuktighetens kondensering å de stora fönstertyrna.

Det kan givetvis icke vara möjligt eller lämpligt att i alla detaljer fastslå de föreslagna åtgärderna. Ty vid en gammal byggnads reparation kunna alltid under arbetets gång förut okända omständigheter yppa sig, som göra det nödvändigt att modifiera tidigare föreslagna åtgärder. Det lär även vara detta antikvarien Ekhoff avsett, då han i sin skrivelse yttrat sig om svårigheten att på förhand bestämma om befintliga äldre målningars behandling och kostnaden härför. Det synes mig dock, som om det uppgjorda förslaget i detta avseende vore välbetänkt.

Kostnadsförslaget nr III avser de ovan omtalade nedgångarna till Gustavianska, Karolinska och Bernadotteska gravkoren samt därmed sammanhängande åtgärder. Av i detta kostnadsförslag upptagna arbeten torde, enligt vad jag förut anfört, åtskilliga böra utgå, varemot andra tillkomma.

Överintendentsämbetet har i ett under hand avgivet yttrande beräknat kostnaderna för de av mig ovan förordade anordningarna för gravkorens ordnande till följande belopp:

Korgolvets hällar upptagas	kronor	350: —
Kenotafierna nedtagas och återuppsätts	»	600: —
Gravarna under korgolvet påmuras, gravhällarna påläggas ånyo, justeras och kompletteras vid behov	»	2,465: —
Kalkstenssteg mellan huvudskeppet och koret, 3 st., mellan tornrummet och huvudskeppet ytterligare 2 st.	»	600: —
Gravkorsnedgångarnas ordnande med omfattningar, ändring av trappor, förminskning av nedgången till Bernadotteska gravvalvet, anordning av förblyade bärbalkar för hällar och luckor, påläggning av stenhällar över nedgångarna till Karolinska och Gustavianska gravvalven m. m.	»	5,500: —
	transport kronor	9,515: —

	transport kronor	9,515: —
Nuvarande järnsteg till övre koren borttagas och ersättas med kalksten	kronor	570: —
Gjutna, ornerade bronsluckor över nedgången till Bernadotteska gravvalvet	»	4,700: —
Ordnande av altarrunden	»	2,600: —
Målning och förgyllning av altaruppställningen	»	2,000: —
Ställningar, rengöring, tillsyn, ritningar och oförut- sedda utgifter	»	2,615: —
	Summa kronor	22,000: —.

Härtill komma kostnaderna för sarkofager, katafalker m. m., vilka bliva nödvändiga, om Kungl. Maj:t vid slutlig prövning skulle finna de av mig ovan refererade förslagen till äldre kungliga kisters uppställande i sarkofager eller på katafalker böra komma till utförande. Dessa kostnader kunna enligt förut gjorda utredningar beräknas till följande:

Fyra sarkofager för Oscar I och Karl XV med gemåler I sammanhang med dessa sarkofagers uppställning nödvändig ändring och dekorering av nedre vägg- partierna i Bernadotteska gravkoret	kronor	20,000: —
Karl XII:s sarkofag	»	5,000: —
Sarkofag åt Gustav III	»	5,700: —
Uppställning av Karl X:s och Karl XI:s kistor med reparation av kistorna, katafalker, höjning av äldre sarkofager m. m.	»	5,000: —
Postament för Maria Eleonoras kista och Gustav III:s sarkofag	»	6,300: —
	»	2,500: —
	Summa kronor	44,500: —.

Sammanlagda kostnaderna för ett slutgiltigt ordnande av allt vad som sammanhänger med de kungliga gravarnas och gravvalvens behandling skulle alltså komma att belöpa sig till 66,500 kronor, en kostnad, som i varje fall vida understiger kostnaden för uppförande av ett nytt gravkor.

Under kostnadsförslag nr IV upptagas utgifter för anordnande av värmeledning, vatten- och avloppsledningar samt införande av elektrisk belysning. Den föreslagna uppvärmningen har ansetts vara av särskild betydelse, emedan man genom dess införande hoppas kunna motverka

den fuktighet, som annars brukat råda i Riddarholmskyrkan och som varit en av de bidragande orsakerna bland annat till de i kyrkan förvarade troféernas mindre goda tillstånd. Den föreslagna uppvärmningsanordningen avser sålunda endast att hålla luften i kyrkan torr, varför uppvärmning erfordras endast till en mycket måttlig temperaturgrad. Den skall stå i samband med värmecentralen inom det bredvidliggande så kallade gamla riksdagshuset, varigenom inga egentliga utgifter bliva erforderliga för dess skötsel och drift. Denna anläggning torde därför få anses såsom synnerligen välbetänkt, i synnerhet som den kommer att möjliggöra återuppsättandet i Riddarholmskyrkan av en del av där förut förvarade troféer och fanor, vilket synes mig synnerligen önskvärt. Detsamma synes vara förhållandet med tillämnade anordningar för inledande av elektrisk belysning, särskilt med hänsyn till i kyrkan förekommande sorgefester och andra högtidligheter, då en rikare eklärning bör anordnas. De närmare anordningarna av denna elektriska belysning torde bli föremål för Kungl. Maj:ts särskilda prövning. Vatten- och avloppsledningars införande i kyrkan synes mig däremot knappast vara av nöden, ty erforderligt vatten för kyrkans rengöring o. dyl. torde utan svårighet kunna tagas i någon av de kringliggande staten tillhöriga byggnaderna. För vatten- och avloppsledningar upptaget belopp av 2,000 kronor avgår, varför kostnadsförslag nr IV kommer att sluta på 19,000 kronor.

Mot de under kostnadsförslaget nr V upptagna utgifterna finner jag icke anledning till någon erinran. De hänföra sig till redan utförda arbeten i Karolinska gravkorets inre samt till undersökning, uppmätning m. m. för det föreliggande förslaget. Härtill torde emellertid böra läggas ett belopp av 1,000 kronor till täckande av kostnaderna för de ytterligare undersökningsarbeten i kyrkan, som under frågans förberedande behandling av riksantikvariens ansetts nödvändiga och vilkas utförande jag anbefallt. Kostnadsförslag nr V bör sålunda höjas till 20,000 kronor.

Däremot torde en stor del av de förslag, som upptagits under kostnadsförslaget nr VI, för närvarande böra uteslutas. De avse vissa dekorativa arbeten, som knappast synas mig önskvärda, och vilkas uteslutande i varje fall icke i någon väsentlig mån inverkar på värdet av övriga arbetens genomförande. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien synes genom sin anslutning till antikvariens Ekhoffs förut anförda yttrande i denna fråga även ställa sig tvekan inför de föreslagna dekorativa arbetenas lämplighet. Till sådana arbeten, som sålunda enligt min mening böra utgå ur den nuvarande planen för kyrkans reparation, höra:

glasmålningar i Karolinska och Gustavianska gravkorens samt i högkorets fönster, vägg- och valvmålningar i Gustavianska gravkoret samt de föreslagna väggtafverna av marmor i samma gravkor. Rörande de sistnämnda, som enligt uppgift avsetts såsom epitafier över Gustav II Adolf och hans gemål Maria Eleonora, ber jag få framhålla, att det helt visst synes mig vara synnerligen önskvärdt och riktigt, om dylika minnesvårdar uppsattes i bemälda gravkor såsom en gärd av hyllning och tacksamhet åt den store konungen, men å andra sidan förefaller det mig knappast vara motiverat eller ens fullt värdigt att sammankoppla en sådan hyllningsgärd med övriga reparationsfrågor utan torde denna böra utföras för sin egen skull, måhända i samband med någon med Gustav Adolfs-minnet förknippad bemärkelsedag.

Däremot anser jag i likhet med riksmarskalksämberet, att konstsmidda järngaller böra uppsättas framför bland annat Bernadotteska och Wachtmeisterska gravkoren i likhet med vad fallet är i de övriga gravkoren.

Sedan den i överintendentensämberets kostnadsförslag nr VI upptagna kostnaden för en katafalk till Maria Eleonoras kista här ovan blivit upptagen i samband med andra katafalker och sarkofager, återstår sålunda av i nämnda kostnadsförslag upptagna utgifter endast kostnaden för de trenne av mig tillstyrkta konstsmidda järngallren eller 6,200 kronor, vartill kommer kostnaden för enkla innanfönster med vitt glas i det Karolinska gravkoret i stället för de föreslagna med glasmålning. Denna kostnad uppgår enligt överintendentensämberets meddelande till 1,800 kronor, varför kostnadsförslaget VI sålunda reducerats från 60,000 kronor till 8,000 kronor.

Kostnaderna för de arbeten, jag här ovan ansett mig böra förordas till utförande, bliva sålunda följande.

I. Yttre reparationer	kronor	109,000: —
II. Invändiga »	»	125,000: —
III a. Nedgångarna till gravkoren m. m.	»	22,000: —
b. Sarkofager och katafalker	»	44,500: —
IV. Uppvärmning och belysning	»	19,000: —
V. Karolinska gravkorets inre reparation samt uppmätning, undersökning m. m.	»	20,000: —
VI. Dekorativa arbeten.....	»	8,000: —
Summa kronor		347,500: —

Då det här gäller arbeten i en gammal, kulturhistoriskt intressant och värdefull byggnad, har det synt mig vara av synnerlig vikt, att

de arkeologiska och kulturhistoriska intressena bliva på ett fullt tillfredsställande sätt beaktade under arbetets utförande. För dettas ernående synes den anordningen böra vidtagas, att en särskild kontrollant tillsättes, som äger skyldighet att under arbetstiden dagligen och stundligen följa arbetenas gång och med vaksamhet tillvarata alla de utmärkta och sällsynta tillfällen till ingående studier av byggnadens detaljer och dylikt, som endast vid ett dylikt reparationsarbete yppa sig, samt därvid även utöva den ständiga detaljövervakning av mera känsliga arbetens utförande, såsom t. ex. målningsrestaureringens, vilken övervakning givetvis icke kan förutsättas utövas av arbetschefen i övrigt. Sådan kontrollant har ansetts nödvändig vid andra av den sista tidens betydelsefullare restaureringsarbeten, såsom i Strängnäs domkyrka och i Varnhems klosterkyrka. Härtill torde lämpligen någon yngre konsthistoriker eller arkeolog kunna anlitas. Då arbetena i Riddarholmskyrkan torde komma att taga år i anspråk, synes en summa av 5,000 kronor böra avsättas till avlöning av dylik kontrollant, som torde böra tillsättas av överintendentensämbetet och riksantikvarien gemensamt.

Den totala kostnaden för genomförande av Riddarholmskyrkans värdiga iståndsättande skulle sålunda enligt gjorda beräkningar utgöra 352,500 kronor.

Av dessa arbeten synas mig de, som avse den inre restaureringen, såsom viktigast böra påbörjas först, jämte sådana yttre arbeten, vilka med hänsyn till byggnadens bestånd icke kunna anstå till senare. Arbetena böra helst påbörjas redan i år.

Jag får därför hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå Riksdagen att till utförande av vissa reparationsarbeten i Riddarholmskyrkan i huvudsaklig överensstämmelse med av mig här ovan förordat förslag bevilja ett anslag å kronor 352,500 samt därav å extra stat under sjunde huvudtiteln för år 1914 anvisa ett belopp av ... kronor 100,000 med rätt för Kungl. Maj:t att redan under år 1913 disponera sistnämnda belopp.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan behagade Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten lämna sitt bifall; och skulle proposition i ärendet till Riksdagen avlätas av den lydelse, bilaga litt... vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Olof Ljungberg.